KITLV

G. Locher

In memoriam J. Keuning

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 123 (1967), no: 1, Leiden, 1-9

This PDF-file was downloaded from http://www.kitlv-journals.nl

IN MEMORIAM J. KEUNING

12 JULI 1911—13 AUGUSTUS 1965

Het overlijden van Keuning in augustus 1965 gebeurde geheel onverwachts. Hij was pas 54 jaar oud en juist in de laatste jaren scheen zijn leven tot volle ontplooiing te komen. Zijn vele vrienden, kennissen en collega's vernamen het bericht van zijn plotselinge dood met grote ontsteltenis en zij hebben hem sindsdien wel zeer gemist. Keuning was iemand die rustig en weinig opvallend zijn weg ging maar veel invloed uitoefende op zijn omgeving, vooral op indirecte wijze.

Johannes Keuning werd in 1911 te Ternaard geboren. Na zijn vooropleiding in Friesland studeerde hij indologie te Leiden. Tijdens die studie toonde hij reeds veel belangstelling voor het adatrecht, in het bijzonder dat van de Batak, terwijl hij ook aandacht aan de volkenkunde schonk. Een grote indruk maakte op hem in die tijd het omvangrijke werk van J. C. Vergouwen *Het Rechtsleven der Toba-Bataks,* dat in 1933 verscheen.

In 1935 werd hij, overeenkomstig zijn wens, als bestuursambtenaar in de Bataklanden geplaatst, waar hij weldra te maken kreeg met de resident van Tapanoeli, Korn, die later in Leiden zijn promotor zou worden. Op diens voorspraak — Korn vertrok in 1939 naar Leiden voor het aanvaarden van het hoogleraarschap in het adatrecht — werd Keuning in 1940 belast met de leiding van de hoogste inheemse rechtscolleges in de Bataklanden. Aan deze tijd, die hij in zijn oratie van 1960 de interessantste van zijn leven noemde, maakte de oorlog definitief een einde.

In 1946 kwam Keuning met ziekteverlof naar Nederland, na een zware tijd in de Japanse kampen. Maar met taai doorzettingsvermogen hervatte hij spoedig de studie van het adatrecht. Gestimuleerd door zijn promotor verkreeg hij in 1948 de doctorstitel op een proefschrift *Verwantschapsrecht en volksordening, huwelijksrecht en erfrecht in het Koeriagebied van Tapanoeli,* terwijl hij in die tijd, en ook later, intensief zijn medewerking gaf aan de samenstelling en uitgave van

omvangrijke adatrechtbundels. Vooral geldt dit voor *Adatrechtbundel XLIII*, die in 1949 verscheen en gewijd was aan de Gajo-, Alas- en Bataklanden.

Ondertussen was hij in 1948 tijdelijk assistent en in 1950 conservator aan het Rijksmuseum voor Volkenkunde geworden. In de loop van 1948 werd hij afgekeurd voor de uitoefening van dienst als bestuursambtenaar in de Tropen en daarom leek deze museumbetrekking niet zo'n ongeschikte oplossing. Weldra bleek, dat ook het museum met hem een geschikte keuze had gedaan. Hij werkte zich in zijn nieuwe werkkring eerst geleidelijk en daarna zeer snel in; zowel lichamelijk als geestelijk herstelde hij steeds meer van de gevolgen van de oorlogstijd. In 1950 kwam hij dan ook als eerste in aanmerking voor het conservatorschap van de grote afdeling Indonesië van het museum, toen Dr. Nooteboom voor een positie als museumdirecteur naar Rotterdam vertrok.

Voor Keuning hield het volkenkundig museumwerk niet in, dat hij afgezonderd van de mensen voorwerpen zat te bestuderen, die uit hun cultuur waren geïsoleerd. De voorwerpen waren voor hem geen dingen opzichzelf maar stonden in relatie tot hun cultuur en samenleving, zoals ook het museum in relatie stond tot mensen, zowel naar binnen toe wat de eigen organisatie betrof als in de betrekkingen naar buiten. Het was typerend voor hem, dat zijn kamer spoedig een sociaal centrum in het museumgebouw werd, waarin een ieder zich in een ongedwongen sfeer voelde. Even karakteriserend was het, dat hij zijn bestuurslidmaatschap van de Leidse vereniging voor vreemdelingenverkeer als een soort verlengstuk van zijn museumfunctie zag. Zijn grote belangstelling voor het educatief aspect van het museumwerk kreeg weldra een pendant in zijn intensieve activiteit voor de Leidse volksuniversiteit K. en O., die tot zijn dood voortduurde. Vanuit dit perspectief op zijn leven wordt het slechts begrijpelijk, dat het Leidse stadsbestuur in 1953 een beroep op hem deed om zich gedurende een zestal maanden naast zijn eigen werkkring te belasten met de waarneming van het directeurschap van het stedelijk museum De Lakenhal. En zo alleen is het te verklaren, dat hij aan dit beroep op hem gaarne gehoor gaf en in die periode zelfs vrij veel activiteit ontplooide binnen het kader van dit toch heel andere museum.

Uit zijn hele leven blijkt, dat voor Keuning het begrip *samenleving* een zeer reële en concrete betekenis had. Hij was lid van vele verenigingen op sociaal en (in engere zin) cultureel gebied. In al die verenigingen zien we hem in het bestuur komen; niet omdat hij dit ambieerde maar omdat men hem overal op de voorgrond schoof wegens

zijn tact, zijn gezond verstand, zijn humor en opgewektheid van karakter. Hij was geen opvallende dominerende figuur maar ook geen kleurloze meeloper. Bij sterk verschil van mening en keuze van standpunt wist hij met zijn tegenstander in goede verstandhouding te blijven. Hij bracht ook geen moeilijkheden aan maar hielp juist gaarne mee om ze uit de weg te ruimen, als dat nodig was. Daaraan tilde hij overigens niet al te zwaar want het ging hem veeleer om het bereiken van een redelijk vergelijk dan om het principieel oplossen van problemen.

Keuning verkeerde graag onder de mensen en had contact met personen uit zeer verschillende maatschappelijke kringen. Hij was niet het type van de intellectueel die zich bijna uitsluitend binnen de eigen beperkte groep beweegt en wel allerminst een kamergeleerde. Het beleid van het Rijksmuseum voor Volkenkunde van na de oorlog eiste dit ook stellig niet van hem, hetgeen hem zeer welkom was. Anderzijds inspireerde dit hem tot een activiteit op wetenschappelijk gebied, die voor hem op den duur van grote betekenis zou worden.

Het beleid van het museum ten aanzien van de benadering van de buiteneuropese wereld impliceerde, dat deze buiteneuropese wereld bestudeerd werd als deel van de gehele wereld en dat daarbij zowel aandacht gegeven werd aan het naast elkaar voorkomen van verschillende culturen als aan het op elkaar inwerken van deze culturen. Keuning begreep de betekenis van deze benadering, juist voor een gebied als Zuidoost Azië, en paste haar toe in zijn eigen wetenschappelijk werk. In een reeks van artikelen in het toenmalig tijdschrift *Indonesië* publiceerde hij de resultaten van zijn onderzoek, die ook in het buitenland de aandacht trokken. Ze betroffen onderwerpen als de veranderingen gedurende de laatste eeuwen in de culturen der Batak en der Ambonnezen.

Zijn belangstelling in het adatrecht kwam door dit alles niet op de achtergrond. Als secretaris van de Adatrechtstichting en als bestuurslid van het Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde behartigde hij de belangen van het adatrecht op organisatorisch niveau. Maar hij slaagde er ook in een deel van zijn tijd vrij te houden voor een verdere studie in deze wetenschap. Daarbij verbreedde zich zijn studieterrein; hij schonk aandacht aan actuele vraagstukken van het adatrecht in Nieuw-Guinea tijdens het toenmalige Nederlandse Bestuur en hij werd tevens geïnteresseerd in een parallele problematiek van rechtsontwikkelingen in Afrika.

Aan het einde van de vijftiger jaren kwam een nieuwe wending in zijn leven. De oude leerstoel in Leiden voor het adatrecht van Indonesië

werd vacant en niet afgeschaft zoals het geruime tijd leek; ze werd, na veel overleg tussen Curatoren en vertegenwoordigers van niet-westerse studierichtingen uit de faculteiten der Rechten en Letteren, omgezet in een hoogleraarschap in het volksrecht en de rechtsontwikkeling in de niet-westerse samenlevingen. Als candidaat hiervoor zocht men een bekwaam adatrechtspecialist met ervaring in de praktijk, die belangstelling had voor het oude en het nieuwe in de rechtsvorming en die in staat en bereid was zich vlug op nieuwe terreinen, met name Afrika, in te werken. De keus viel op Keuning, die niet zonder verwondering maar daarna vastberaden deze opdracht op zich nam. Vijf jaar later twijfelde niemand aan de zin van de omschrijving dezer leeropdracht.

Elke benoeming tot hoogleraar houdt een zeker risico in, omdat er eigenlijk zoveel verschillende bekwaamheden en eigenschappen voor die functie nodig zijn, dat weinigen ze allemaal bezitten. In het geval van Keuning leek het risico nog groter, omdat hij bovendien de handhaving van een leerstoel in een nieuwe opzet waar moest maken. In de praktijk bleek echter, dat daarmee het risico in zijn geval juist verkleind was.

Hem kwam nu zeer te pas, dat hij al meer in zijn leven zich snel in een nieuw werkterrein had ingewerkt. Hij had zich voorts bezig gehouden met veranderingsprocessen in cultuur en samenleving en zich verdiept in actuele vraagstukken van adatrecht in Nieuw-Guinea en parallele problematiek in Afrika. Afgezien van de door hem uitdrukkelijk aanvaarde taak zich ook in het bijzonder op Afrika te richten, kon hij verder zijn eigen weg gaan wat de interpretatie van zijn wijde leeropdracht betrof en hij koos die weg in overeenstemming met zijn opleiding, zijn ervaring en zijn persoonlijke belangstelling voor het concrete maatschappelijke leven. Holleman schreef over hem:

> Hij was in de eerste plaats een praktisch denker, diep geïnteresseerd in de dynamiek van de menselijke relaties binnen maatschappelijk verband. Het is niet toevallig dat op eigen vakgebied (zoals o.a. blijkt uit zijn oratie van 20 mei 1960) juist het inheems procesrecht meer tot hem sprak dan het materiële recht, en de abstracte inhoud van rechtsbegrippen en sociale instellingen hem minder boeiden dan de wijze waarop deze in de rijkgeschakeerde werkelijkheid van het menselijk verkeer werden beleefd en uitgeleefd.[1]

Toen Keuning vernam, dat zijn nieuwe taak meebracht, dat hij zich in Afrika zelf zou oriënteren, ging hij daar gretig op in. In de vijf jaren van zijn professoraat bracht hij een viertal langere en kortere bezoeken aan Nigeria, waarin hij vooral aandacht besteedde aan de

[1] Kroniek van Afrika, sept. 1965.

rechtsbedeling in de praktijk en o.a. tal van rechtszittingen van "customary courts" in Yoruba-land bijwoonde. In het bijzonder werd hij geboeid door een conferentie in 1963 te Ibadan (West Nigeria) over "Integration of customary and modern legal systems in Africa", waarin juristen uit het voormalige Brits-Afrika hun collega's uit voormalig Frans-Afrika scherp aanvielen over hun a-realistisch rechtsbeleid, dat zich geheel of overwegend richtte op een van buitenaf ingevoerde model-code en het eigen volksrecht negeerde. Uiteraard verzette ook Keuning zich tegen de negatie van het volksrecht. Maar hij deed dit in een duidelijk besef, dat het volksrecht van nu niet meer het volksrecht van toen kon zijn, om het in zijn terminologie uit te drukken. Hij voegde er aan toe: "Het is slechts traditioneel recht in zoverre, dat er geen abrupte breuk is geweest met het verleden".[2]

Keuning was sterk gekant tegen een rechtsvacuum voor de gewone man. Maar hij zag terdege in, dat dit vacuum niet alleen kon ontstaan door een van buiten uit en van boven af opgelegde vreemde code met negering van het eigen volksrecht doch ook door een statische fixering van het volksrecht in een dynamisch veranderende maatschappij. Hij was tegen "legal engineering" zonder rekening te houden met het verleden en het heden van het rechtsbesef van de gewone mensen in de betrokken samenleving maar hij was stellig voor een rechtsbeleid, dat niet slechts opkwam voor de moderne rechten van de gewone man in de veranderende maatschappij maar er ook naar streefde dit in vormen te doen waardoor de rechtssubjecten in meerderheid bereid en in staat waren om hun onderling gedrag en hun normbesef ernaar te richten. Tot een actieve studie van deze kwestie was hij nog niet gekomen maar hij zou er zeker in de toekomst toe zijn overgegaan, zoals mij uit persoonlijke gesprekken bekend is. Het lag ook in de lijn van zijn intensieve interesse voor de werkzaamheid van volksuniversiteiten en volkshogescholen in het eigen land voor het vertrouwd maken van het algemeen publiek met nieuwe ontwikkelingen en inzichten op diverse gebieden.

Bij zijn bestudering van Afrika ondervond Keuning veel steun van zijn kennis en ervaring in Indonesië op adatrechtgebied. Het trof hem, dat ook verscheidene buitenlanders, die zich met Afrika bezig hielden, onder de indruk waren van de betekenis van het werk van de Nederlanders op dit terrein voor hun eigen werk in Afrika. Dit zal hem gestimuleerd hebben in de tijdrovende arbeid bij het toegankelijk maken

---

[2] Nederlands Juristenblad, 4 sept. 1965, p. 662.

voor het buitenland van het boek van Vergouwen, dat in zijn wetenschappelijke ontwikkeling zulk een belangrijke plaats had ingenomen en voor de praktijk van zijn functie in de Bataklanden van zulk een waarde was gebleken. In 1964 verscheen *The social organisation and customary law of the Toba-Batak of Northern Sumatra by J. C. Vergouwen with a preface by J. Keuning* in de "Translation Series" van het Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde. De vertaling was onder zijn toezicht tot stand gekomen. Van de inleiding merkte Korn op, dat het een knap stuk werk was, waarin Keuning niet alleen in het kort Vergouwens verdienste schetste, doch ook in het licht stelde welke plaats de twee grote voormannen der adatrechtswetenschap, Van Vollenhoven en Ter Haar, voor het Oosters volksrecht hebben opgeëist in het geheel der rechtsbeoefening. Wat Korn opviel was het vooropstellen in de engelse titel van de "social organisation" en hij veronderstelt een invloed van het feit, dat Keuning zijn werk verrichtte in het milieu van de faculteit der sociale wetenschappen.[3]

In zijn inleiding wees Keuning uitdrukkelijk op de nauwe samenhang in Vergouwens beschrijving tussen adatrecht en maatschappelijk verband. "In my opinion rightly, Vergouwen has described Toba-Batak law, in its flexibility, within the framework of the social structure and forms of organisation as based on kinship and co-dwelling in village, territory and in the wider groupings". Keuning deelde deze zienswijze dus ten volle en voor hem was zijn wetenschap vooral een sociale wetenschap. Omdat hij zijn vak ook in de praktijk in hechte samenwerking met de culturele antropologie en de sociologie der niet-westerse volken beoefende, koos hij ronduit voor de plaatsing van zijn leerstoel in de faculteit der sociale wetenschappen, toen deze in Leiden tot stand kwam. In deze faculteit is het, dat hij de laatste jaren zijn arbeid op zeer actieve wijze verrichtte. Zijn colleges waren hier geen voordrachten aan de periferie van het studieprogramma maar vormden een organisch onderdeel van het gewone programma van alle studenten in de niet-westerse studierichtingen. Verscheidene studenten in de sociologie der niet-westerse volken en de culturele antropologie kozen zijn vak ook als bijvak voor het doctoraal examen, zodat hun aantal weldra dat van zijn studenten onder de juristen overtrof.

In deze jaren kreeg Keuning in het bijzonder te maken met een groep studenten, die enige jaren bestuurspraktijk in Nieuw-Guinea

---

[3] V. E. Korn in zijn In memoriam Johannes Keuning, Nederlands Juristenblad, 4 sept. 1965.

achter de rug hadden en in Leiden een academische studie aflegden in de sociologie van de niet-westerse volken, waarin met hun vooropleiding en ervaring in Nieuw-Guinea sterk rekening werd gehouden. De actuele vraagstukken, waar Keuning zich voor interesseerde en waarover hij o.a. zijn discussie-artikel "Nederlandse strafrechtspraak aan de Wisselmeren (Centraal Nederlands Nieuw-Guinea)" schreef, kenden zij uit de praktijk en bij hen vooral vond hij veel weerwerk in zijn onderwijs.

Als docent kwam Keuning op volle kracht in kleinere seminaria en in het algemeen in discussies in kleine kring. Met het spreken voor een groter gehoor had hij in vroegere jaren wat moeite. Maar later ging hem dit steeds gemakkelijker af en nam hij gaarne spreekbeurten aan, bij voorkeur over onderwerpen die hem ter harte gingen. Het is begrijpelijk, dat hij, met zijn ervaring en capaciteiten en vooral ook als persoon, spoedig tot een internationaal onder vakgenoten zeer gewaardeerde figuur werd. In het voorjaar 1966 zou hij als gastdocent zijn opgetreden aan de Law School van de University of California in Los Angeles. Er bestond alle reden om te verwachten, dat Leiden meer en meer op de voorgrond zou komen als een centrum van de studie der actuele rechtsproblematiek van de ontwikkelingslanden. Keuning had in de laatste jaren in Holleman een stimulerende collega en directe vakgenoot naast zich gekregen, die nauw met hem samenwerkte in seminaria voor studenten, zoals hij op zijn beurt aan Holleman zijn medewerking gaf ten behoeve van het snel groeiende Afrika Studiecentrum te Leiden, waarvan Holleman directeur was.

Zonder twijfel behoorden deze jaren tot de gelukkigste van zijn leven. Hij was zeer gezien bij stafleden en studenten, die in het bijzonder de ongecompliceerde toegankelijkheid van zijn persoon en zijn medeleven met hun problemen waardeerden. Met zijn naaste collega's verbond hem een sfeer van echte vriendschap, waarin ze zich tesamen inspanden voor de opbouw en uitbouw der niet-westerse studiën. Hij was een ideale figuur voor dit team-werk en in de naaste toekomst zou hij daarin nog een centraler functie hebben vervuld.[4]

Maar aan dit leven, dat voor de toekomst zoveel beloofde, kwam geheel onverwacht een einde. Dat zijn plotselinge dood een bijzonder verlies was voor velen, bleek uit de menigte belangstellenden bij zijn

---

[4] Zie het In memoriam door Korn en de herdenkingsartikelen van J. F. Holleman in Kroniek van Afrika, sept. 1965, van P. E. de Josselin de Jong in Jaarboek der Leidse Universiteit 1965/1966, van G. van den Steenhoven in Leids Universiteits Blad, 30 sept. 1965, en van J. H. Brouwers in Kula, jrg. VI : 2, febr. 1966.

begrafenis. Hij behoorde tot de leden van de samenleving die, vaak onopvallend, voor deze samenleving van zeer essentiële betekenis zijn en wier gemis zeer diep en langdurig wordt gevoeld.

G. W. LOCHER

VOORNAAMSTE PUBLICATIES VAN J. KEUNING.*

Over bevloeiingsleidingen (bondars) in de onderafdeling Toba. *Koloniaal Tijdschrift,* dl. 28, 1939, p. 273-281.

Eenige beschouwingen betreffende de staatkundige organisatie onder de Toba-Bataks. *Koloniaal Tijdschrift,* dl. 28, 1939, p. 490-509.

Verwantschapsrecht en volksordening, huwelijksrecht en erfrecht in het Koeriagebied van Tapanoeli. Dissertatie, Leiden, 1948.

Adatrechtbundel XLIII: Gajo-, Alas- en Bataklanden, 1949, uitgegeven door het Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (geheel samengesteld door J. Keuning volgens V. E. Korn in zijn In memoriam, *Nederlands Juristenblad,* 4 sept. 1965).

De Toba-Bataks, vroeger en nu. *Indonesië,* 6e jrg. 1952/3, p. 160-182 (in Engelse vertaling verschenen als: *The Toba Batak, Formerly and Now,* in Translation Series, Modern Indonesia Project, Cornell University, Ithaca, New York, 1958).

Toba-Bataks en Mandailing-Bataks. Hun culturele samenhang en daadwerkelijk antagonisme. *Indonesië,* 7e jrg. 1953/4, p. 156-173.

Enggano. De geschiedenis van een verdwenen cultuur. *Indonesië,* 8e jrg. 1955, p. 177-213.

Ambonnezen, Portugezen en Nederlanders. Ambon's geschiedenis tot het einde van de 17e eeuw. *Indonesië,* 9e jrg. 1956, p. 135-168.

Holzschnitzereien von der Insel Enggano. *Nachrichten der Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens.* Hamburg, 83, 1958, p. 10-17.

Enkele vraagstukken van de Rechtsbedeling naar ongeschreven Volksrecht in Afrika. Oratie. 's-Gravenhage, 1960, 25 pp.

Nederlandse strafrechtspraak aan de Wisselmeren (Centraal Nederlands Nieuw Guinea) (met commentaren van J. van Baal, J. J. Fahrenfort, A. J. F. Köbben en een naschrift van J. Keuning). *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde,* dl. 117, 1961 (= Anthropologica II), p. 26-50.

Het adatrecht en de rechtsbedeling over de inheemse bevolking. Bijdrage in *Balans van Beleid* (onder redactie van H. Baudet en I. J. Brugmans), Assen, 1961, p. 223-237.

Problemen rond recht en rechtspraak in niet-westerse samenlevingen. *Mens en Maatschappij,* 37e jrg. 1962, p. 410-428.

* Deze lijst berust in hoofdzaak op gegevens van J. H. Brouwers. Een volledige bibliografie en een opgave van ongepubliceerde stukken is aanwezig bij de Adatrechtstichting in Leiden.

Some aspects of the administration of justice in Yoruba-land. *N.I.S.E.R. Conference Proceedings,* Ibadan, March 27-30, 1962, 14 pp.

Recente politieke gebeurtenissen in Nigeria. *Kroniek van Afrika,* 4e jrg. 1964, p. 39-49.

Preface to: J. C. Vergouwen, *The Social Organisation and Customary Law of the Toba-Batak of Northern Sumatra.* The Hague, 1964, p. V-IX.

Politieke kinderziekten in Nigerië? *Internationale Spectator,* jrg. XIX, 1965, p. 837-853.

Volksrecht (studie-) perikelen. *Nederlands Juristenblad* 1965, p. 615-621 en p. 657-665.